

СЛОВНИКОВІ МАТЕРІАЛИ

Анна Габай, Ніна Горголюк

Матеріали до «Словника граматичного керування прикметників»

Пропоновані словникові матеріали продовжують публікації, започатковані в двадцятому випускові «Лексикографічного бюлетеня» (К., 2011. – С. 199–207). Зasadничим принципом побудови статей до «Словника граматичного керування прикметників» є валентно зумовлене керування.

У словниковій статті наводимо реєстрове слово у вихідній формі, тлумачення його лексичного значення, семантичну кваліфікацію правобічного валентно зумовленого компонента, питальне слово, форму морфологічного вираження, найуживаніші лексеми (іменники та займенники), з якими поєднується реєстровий прикметник, та ілюстративний матеріал. Використовуємо такі умовні скорочення: *Н. в.* (називний відмінок), *Р. в.* (родовий відмінок), *Д. в.* (давальний відмінок), *Зн. в.* (знахідний відмінок), *Ор. в.* (орудний відмінок), *М. в.* (місцевий відмінок).

Як окремі одиниці до реєстру входять компаративи й суперлативи, оскільки наповнення валентної рамки кожного відрізняється від валентних спроможностей вихідних прикметників.

Далі подаємо зразки укладених словникових статей граматичного керування прикметників.

БАГАТИЙ, а, е, і.

Який має багато, в достатку чого-небудь.

Власне-об'єкт:

На що? (*на + Зн. в.*): на продукти, на страви, на м'ясо, на рибу, на врожай, на плоди, на вівці, на пшеницю, на все. **Багатий на лати** *Та на дрібні сльози – бодай не витирати!* (Т. Шевченко); **Багатий на смачні страви**, *розкішний на дорогі трунки обід кінчався* (Панас Мирний); *Є такий острів, Сірією*

звуть його, ...**на виноград, на пшеницю, на випаси і вівіці багатий** (Б. Тен, пер. з Гомера); *Україна багата і на гідроенергетичні ресурси* (Наука і життя); *Дерево там на плоди білосніжні багате, росла шовковиця це, що була при холодній криниці* (М. Зеров, пер. з Овідія).

Чим? (Ор.в.): лісами, горами, річками, корисними копалинами, дичиною, вітамінами, усім. **Розумом, правдою, серцем багатий**, *руський народ – всіх знедолених друг* (Т. Масенко); *Осінь всім багата* (П. Грабовський); *Верховина зелененька, багата лісами, і горами, і річками, мов народ піснями* (Коломийки); *Мідійська земля горовими лісами багата* (М. Зеров); *Гаї дичиною багаті* (М. Зеров, пер. з Вергілія); *Різноманітними корисними копалинами багаті надра України* (Наука).

БАГАТШИЙ, а, е, і. Вищий ступінь порівняння.

Об'єкт порівняння:

За кого? (за + Р. в.): за батька, за царя, за голову, за всіх. *Сила-силенна води, чистої, свіжої, солодкої, пливе і пливе кудись до моря. Багатий нею Дніпро, багатіший за всякого царя* (О. Гончар); *– І чого це та з якої радості? Може, я багатіший за тих, що сватались до неї?* (М. Стельмах); *На перший погляд пустеля виглядає неживою. Проте її тваринний світ багатіший за рослинність* (Географія).

Від кого? (від + Р. в.): від нього, від неї, від усіх, від селян. *Він був багатіший від усіх селян, всього доволі мав, було чим шанувати* (Л. Глібов); *Вийшов він, повний і багатіший від пана і попа* (Легенди та перекази); *Головний герой твору Терентій Гаврилович Пузир незрівнянно багатіший від Герасима Калитки* (ukrlib.com.ua); *За своїми природними характеристиками Південь багатіший від Півночі* (Географія); *Лідія багатіша від Трої* (Леся Українка).

НАЙБАГАТШИЙ, а, е, і. Найвищий ступінь порівняння.

Об'єкт порівняння:

З кого? Серед кого? З-поміж кого? (з + Р. в., серед + Р. в., з-поміж + Р. в.): з усіх, серед усіх, з-поміж інших. *Глоба був з них найбагатіший, мав аж два млини* (Легенди та перекази).

зи); *Герман Гольдкремер, найповажніший, то єсть найбагатіший з усіх присутніх обивателів* (І. Франко); *Селім був найбагатіший серед ханських нащадків* (Б. Левін); *Найбагатішою з-поміж чиновницьких родин є сім'я першого віцепрем'єр-міністра* (newsru.ua).

За кого? Поміж ким? (рідко) (*за + Р. в., поміж + Ор.в.*): за всіх, поміж усіма. *Єремія був найбагатіший за всіх магнатів, гордий та високодумний* (І. Нечуй-Левицький); *Українці найбагатіші поміж усіма слов'янами різнобарвними народними піснями* (ukrlib.com.ua).

БАЙДУЖИЙ, а, е, і.

1. Який не звертає уваги на кого-, що-небудь, не виявляє зацікавлення.

Об'єкт обмеження:

До чого? (*до + Р. в.*): до життя, до успіхів, до дощу, до справ, до всього. *Я цілком байдужий до успіхів мого серця, аби воно тільки не стало мені на перешкоді тоді, як зберуся в дорогу* (М. Коцюбинський); *Андрій лежав собі, байдужий до всього* (І. Багряний); *Природа байдужа до життя* (О. Довженко).

На що? (рідко) (*на + Зн. в.*): *Лікар завжди оказувався [був] байдужим на всі забіги панночок і їх батьків* (Н. Кобринська); *Дужа хвиля набігає, корінь явору ламає, але він на те байдужий, не схитнеться, навіть, дужий...* (А. Малишко).

// Який не виявляє співчуття; нечутливий, нечуйний.

Об'єкт обмеження:

До чого? (*до + Р. в.*): до сліз, до каяття. *Він зняв її руки з своїх плечей, байдужий до сліз і запізнитого каяття* (А. Шиян); *Люде [люди] байдужі до сирітських сліз* (М. Кропивницький).

// Який не відчуває кохання до кого-небудь.

Об'єкт обмеження:

До кого? (*до + Р. в.*): до чоловіка, до жінки, до нього, до неї. *Ти зовсім байдужий до неї* (М. Коцюбинський); *Самійло Вихор зробився якийсь байдужий і навіть холодний до Марії* (В. Кучер).

2. Який не викликає до себе інтересу, не цікавий, не важливий для кого-небудь.

Об'єкт обмеження:

Кому? (Д. в.): тобі, їй, нам, усім. *Ні, я бачу, ти до мене з упередженням підходиш, і смілий, благородний вчинок мій – тобі байдужий і чужий* (П. Тичина); *Як живий стоїть [батько] в очах – в далекому дитинстві сиротою під паском, сиротою ковальчуком – усім чужий, всім байдужий, ніким не пожалуваний* (А. Головка).

БЕЗЖАЛІСНИЙ, а, е, і.

Який не має жалості, жалю; жорстокий.

Об'єкт обмеження:

До кого? (до + Р. в.): до мене, до тебе, до людей, до інших. *Ні, ви таки безжалісна до мене!* (Леся Українка); *Яка жорстока й безжалісна до людини війна* (О. Сизоненко); *Василь Іванович був безжалісним до тих, хто вчасно не виконував його наказів* (ukrlib.com.ua).

БЕРУЧКИЙ, а, е, і.

1. Дуже працьовитий, старанний.

// Охочий, запопадливий.

Об'єкт обмеження:

До чого? (до + Р. в.): до роботи, до праці, до науки, до неправди, до всього, до всякого діла. *Вона радіє з того, що старший син Остап такий беручкий до праці* (ukrlib.com.ua); *Арсенко, здається, той, кого він шукав. Кмітливий, старанний, беручкий до науки* (П. Байдебура); *Народ до всього беручкий і жадний* (І. Цюпа); *Хлопець був меткий, жвавий, беручкий до всякого діла* (С. Васильченко); *Ти до всього беручка і з себе вродлива* (З.Тулуб); *Всі дружні такі, і до роботи беручкі, і до книги охочі* (І. Цюпа).

ПОВНИЙ, а, е, і; ПОВЕН.

У якому немає вільного місця, заповнений до краю.

// У якому є, міститься, вміщується порівняно багато кого-, чого-небудь.

Власне-об'єкт:

Кого? (Р. в.): дітей, людей, гостей. *Дім повний дітей* (abetka.ukrlife.org); *Корчма, як і завше о цій порі, була повна людей* (І. Багрянний); *Кімната в глибині була повна людей, які лю-*

били його і без угаву казали, що немає теолога, мудрішого над нього (ukrlib.com.ua); На ночівлю зупинились у похмурого румуна, в хаті, **повній дітей, курчат і бліх** (О. Гончар).

Чого? (Р. в.): фруктів, овочів, золота. Уже минали базар мринський, як побачив він Мартина Волохача, що чвалав поруч із возом, двома кіньми запряженим, а віз **повний вузлів** з добром, і буфет червоного дерева на возі (В. Дрозд); Вона, мов левада, **повна квітів**, повна запахів, повна радості і спонтанності (Б. Бойчук); Українці помітили небачені досі речі: фінські селяни, виявляється, могли дозволити собі сучасні швейні та пральні машини, радіоприймачі та програвачі платівок, їхні підвали були **повні** консервованих **овочів та фруктів** (pravda.com.ua); **Гладущик був повен золота** (Ю. Винничук).

Ким? (О. в.): дітьми, людьми. **Повна, повна** для нього Кураївка **людом** видимим і невидимим – від давніх у сіряках пастухів до теперішнього крутов'язого комбайнера та його так розквітлої доньки (О. Гончар).

Чим? (О. в.): водою, яблуками. Вівці ледве ходили, важкі, **повні водою**, як губка; одержа на вівчарях стала холодна й цупка (М. Коцюбинський); Зустріч із жінкою, що несе відра, **повні водою**, віщує успіх і щастя (megasite.in.ua); Близько обідньої пори центральною частиною Мукачева ходила дівчина з кошиком, **повним яблуками**, та роздавала їх перехожим (mukachevo.net).

ПОДІБНИЙ, а, е, і.

Який має спільні риси з ким-, чим-небудь, схожий на когось, щось.

Об'єкт порівняння:

До кого? (до + Р. в.): до батька, до матері, до мене, до нас. **Зараз він дуже подібний до Остапчика** (Ю. Андрухович); **І як я міг подумати хоч на хвилиночку, що Магда подібна до Ольги?! – докоряв я себе** (М. Топчаній); **Лице його подібне до Тутмеса і до Рамзеса, і до всіх тиранів** (Леся Українка); **Хто прийшов пізніше на Руську землю, то і селився серед ільмерців, бо суть братчики наші і подібні до нас, і в небезпеці обороняли нас од зла** (Велесова книга); **Вони подібні до львівських службовців-чиновників початку ХХ століття**

(Віче, 2011); *У повітрі десь почало дзижчати, і налетіли сизі комахи, подібні до гедзів* (І. Багрянний); *Та не подібен я до хана Ані до князя, ні царя* (Д. Павличко).

До чого? (до + Р. в.): до домівки, до Парижа, до Землі. *За схемою Львів подібний до Парижа* (zaxid.net); *Про рівновагу всього суцього віщував на вернісажі й гуджен – струнно-ципковий музичний інструмент, подібний до гусел* (Віче, 2012); *Якщо тінь на стіні подібна до скирти – буде врожай на хліб* (О. Воропай); *Школа, подібна до домівки: українознавчий тип освіти як проблема* (Г. Усатенко); *Планети, подібні до Землі, астрономи шукали по всьому Чумацькому шляху* (fakty.ictv.ua).

На кого? (на + З.в.): на батька, на матір, на ангела, на тварину. *Він подібний на мого святого Антонія* (Т. Прохасько); *Але він справді подібний на чортика* (С. Андрухович); *«Шість прикмет має людина», – цитує він «Трактат Авота» із Талмуда, – трьома подібна вона на тварину, а трьома на янгола* (В. Підмогильний).

На що? (на + З.в.): на Київ, на город, на мішок. *Корчму переробили на відкритий у кількох місцях бар, більше подібний на город* (Т. Прохасько); *Варшава дуже подібна на Київ* (naszwybir.pl); *Ця споруда більше подібна на римський Колізей, аніж на стадіон* (stadion.lviv.ua); *Чи це щось подібне на мішок картоплі, чи на порвані чоботи?* (У. Самчук).

Кому? (Д. в.): сестрі, мені, володарці, злодійці. *Дунав я: пес, хоч і більший, у всьому подібний щеняттам* (М. Зеров); *Та, яка подібна до вбивці; та, яка подібна злодійці; та, яка подібна володарці; та, яка подібна до матері, – та, яка подібна сестрі; та, яка подібна одному; та, яка подібна до служниці* (sekretuzemli.org.ua).

Чому? (Д. в.): Сонцю, шалі. *Чи можна за його допомогою зареєструвати кульове скупчення із мільйона зір, подібних Сонцю, що знаходяться в сусідній галактиці на відстані 10Мпк* (fyzyka-poltava.at.ua); *І сяйво ліхтарів руде твоїй подібне шалі* (В. Сосюра).

Об'єкт обмеження:

Чим? (до + Р. в.): губами, носом, постаттю. *Він подібний до батька не тільки своїм горбатим носом та пухкими губа-*

ми, але й удачею (В. Винниченко); *Станув Еней перед людом і, весь опромінений сяйвом, Бує **раменом** до бога **подібний*** (М. Зеров); – *А один з них, між иншим [іншим], **по-статтю** дуже **подібний** до Мирона, – з посміхом сказав Семен Васильович, не перестаючи ходить* (В. Винниченко).

Суб'єкт-об'єкт:

Хто? Що? (Н. в. одн.; Н. в. мн.; між + О. в.): брат і сестра, діти, ми, вони. *Біда, що **ми подібні**, як брати* (Д. Павличко); *Та ні, просто йому видавалися знайомими кожні двері тут, бо **вони** були абсолютно **подібні** й в одні з них він ходив колись цілий рік* (І. Багряний); *Ваш новий телепроект «ПРОчитання» і ваш давній проект «bookCITI» для каналу «CITI» – доволі **подібні між собою** за форматом* (Український тиждень, 08.11.2010).

ПОКІРНИЙ, а, е, і.

Який завжди підкоряється, не суперечить, поступається в усьому; слухняний.

// Який виконує волю кого-небудь, слухається когось.

Об'єкт стану:

Кому? (Д. в.): мені, тобі, людям, жерцям. *Я буду **тобі покірна**, поважатиму тебе; доведу до того, що ти, бачачи мою добрість, полюбиш мене* (Г. Квітка-Основ'яненко); ***Мені покірно** там створіння, І зорі слухають мене І сиплють радісне проміння* (М. Зеров, пер. з М. Лермонтова); *Хай **іншим** дні прозорі і **покірні*** (Є. Плужник); *Ці люди **мені покірні** без слів, як Марко (litclub.org.ua); Вода затопляла поля і луки, руйнувала селища, а рапанури, **покірні жерцям**, витесували кам'яних ідолів* (М. Дашків).

// Який не може чинити опір чому-небудь, нездатний перебороти щось; підвладний.

Об'єкт стану:

Чому? (Д. в.): дням, владі, волі, життю, силі. *Нехай я сам **покірний** дням моїм!* (Є. Плужник); *«Усяка душа хай буде **покірна** вищій владі, – говориться в посланні апостола Павла до римлян...»* (Основи права); ***Покірна** силі всесвітнього тяжіння, вона тепер десь лине мовчазною домовиною по одній тільки їй відомій орбіті* (О. Ємченко). *Вона на диво*

покірна життю (Дзеркало тижня, 2012); *Як звірі боязкі, покірні батогам, Рвуть лева, що лежить півмертвий на арені* (В. Мисик, пер. з Ж. дю Белле).

ПРИВІТНИЙ, а, е, і.

Який виявляє щирість, доброзичливість до когось.

Об'єкт обмеження:

До кого? (до + Р. в.): до гостей, до людей, до мене, до всіх. *І здоровий він, і красивий, і до старих ввічливий, і до молодих привітний* (С. Чорнобривець); *Він був привітний до всіх* (day.kiev.ua); *Далі я завітала до хати коваля, де на порозі, певно, чекала свого чоловіка красуня-українка, завжди привітна до гостей* (Експедиція XXI, №9 (87), 2009); *І ласкава була, як мати, до всіх привітна* (О. Іваненко); *Відомі львів'яни закликають бути привітними до гостей Євро-2012* (ipress.ua).

З ким? (з + О. в.): з людьми, з дорослими, зі мною, з тобою, з усіма. *Витомир – привітний з людьми (миром)*; *який вітає мир* (ukrcenter.com); *Гольдрінг, привітний з усіма, так упереджено ставиться до намагань Лемке зав'язати з ним приятельські взаємини?* (Ю. Дольд-Михайлик); *Будь привітний і ввічливий з усіма дорослими* (abetka.ukrlife.org).

Кому? (Д. в.): мені, людині, усім. *Кажу, він був не з ближніх сіл, А дець з Смоленщини, де стіл, І хата, й люди – всім привітні* (А. Малишко); *Ви ж, коли прийде пора, І людина людині привітною стане, Згадуйте нас* (П. Рихло, пер. з Б. Брехта).

ПРИСКІПЛИВИЙ, а, е, і.

Який прискіпується до кого-, чого-небудь.

Об'єкт обмеження:

До кого? (до + Р. в.): до людей, до обранців, до себе, до нього. *Український виборець наскільки прискіпливий до обранців, що лише той переможець – хто з усіх до останньої можливості найкращий* (istpravda.com.ua); *Я був занадто прискіпливий до нього* (gazeta-uzhgorod.com); *Будьте уважні і прискіпливі до себе* (yak-prosto.com).

До чого? (до + Р. в.): до матеріалу, до подарунків, до творів. *Сам Фідій був дуже прискіпливий до матеріалу, який йому до-*

ставляли. Особливо він був **прискіпливий до** слонової кістки, з якої він створив тіло бога (znaimo.com.ua); Володя в нього вдався – він був дуже **прискіпливий до** своїх творів, багато разів щось змінював, удосконалював, виконував їх нам із сестрою (ivasyuk.org.ua); Англіїці дуже **прискіпливі навіть до подарунків** (Український тиждень, № 5 (13) від 01.02. 2008).

ПРИТАМАННИЙ, а, е, і.

Властивий комусь, чомусь.

Суб'єкт стану:

Кому? (Д. в.): матері, дітям, чоловікам, жінкам. У нашій сім'ї хист сваритися був **притаманний** лише мамі, більше такого хисту ні в кого не мало бути (Л. Денисенко); **Чоловікам** більше **притаманний** розум, **жінкам** – мудрість (Українська правда, 08.10.2010); **Подружжя** це жило вкрай невибагливе, справді апостольська скромність була **Климові притаманна**: в небі дзвонів табунець, а на землі курочка ряба (О. Гончар); **Авторові притаманне** яскраве образне бачення (Віче, 2011); **Українцям притаманні** – наполегливість, любов до праці, охайність; вони надзвичайно шанобливо ставляться до своєї історії, до свого минулого (І. Овчинникова).

Чому? (Д. в.): килимам, вишивкам, мові. **Притаманний окраїнам** запах пекла, готель, суботнє безлюддя (Є. Пашковський); Він, цей славетний дім, був такий рідний і такий втішливий, такий спокійний і привітний, світлий і барвистий в тій м'якій і плавній традиції барв, що **притаманна** і миргородським килимам, і решетилівським вишивкам, і опішнянським тарелям (М. Бажан); Потрібні найновіші, найсучасніші прилади та пристрої; від описовості, що **притаманна біології** минулого, треба перейти до математизації (М. Дашкієв); **Мові теж притаманне** таке поняття, як мода (Високий замок, 18.02.2011).

Anna GABAI, Nina GORGOLUK

Materials of the Dictionary of grammatical government of adjectives

The article is devoted to theoretical bases and principles of compilation of the first modern Ukrainian linguistic Dictionary of adjectival grammatical government. The structure of vocabulary entries is thoroughly described. The specimens of the vocabulary entries of grammatical government of qualitative adjectives are offered.

Лариса Колібаба, Валентина Фурса

**Матеріали до «Словника
граматичного керування дієслів»**

У попередньому випуску «Лексикографічного бюлетеня» (Вип. 20. – К., 2011. – С. 208-221) опубліковано теоретичні засади та принципи укладання «Словника граматичного керування дієслів». У цьому випуску пропонуємо зразки нових укладених словникових статей граматичного керування дієслів. Нагадаємо, що «Словник граматичного керування дієслів» буде лексикографічно-граматичною працею, у якій уперше в сучасному українському мовознавстві на теоретичних засадах семантико-синтаксичної валентності буде проаналізовано валентно зумовлене граматичне керування дієслів та системно описано типове для сучасної української літературної мови морфологічне вираження значення залежних від них форм іменників із семантичними функціями об'єкта, адресата, інструменталія (знаряддя чи засобу дії) та локатива (місцеперебування, вихідний і кінцевий пункти руху, шлях руху). Завдання словника – виявити й лексикографічно зафіксувати дієслівне керування, морфологічне вираження якого є типовим для сучасної української літературної мови та становить труднощі граматичного плану, а також запропонувати нормативне формовживання. Структура словникової статті передбачає наявність таких складників: I. Реєстрове дієслово у формі інфінітива. II. Тлумачення лексичного значення реєстрового дієслова. III. Аналіз правобічних валентно зумовлених компонентів: 1. Семантична кваліфікація правобічного валентно зумовленого компонента. 2. Питальне слово. 3. Форма морфологічного вираження. 4. Найуживаніші іменники та займенники, з якими поєднується реєстрове дієслово. 5. Ілюстративний матеріал, дібраний

УДК 811.161.2'374.366